

РЕСУРСИ ВЛАДИ: ЕТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

RESOURCES OF POWER: THE ETHOLOGICAL DIMENSION

Скуріхін С.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена вивченню влади та її ресурсів з позиції юридичної етології. Юридична етологія є новим напрямом у теоретичній юриспруденції. Вона намагається знайти точки дотику між біологічною та гуманітарною сферами з метою усвідомлення глибинних засад нормування правової поведінки людини та процесів інституціоналізації суспільного життя.

Владовідносини в державі, в першу чергу, залежать від норм, розроблених у суспільстві, але людина – це біосоціальна істота і біологічна складова не може ігноруватись при вивченні зазначених питань. В процесі тривалої еволюції формувалися, а в подальшому закріплювалися нормативно ті прояви комунікацій та інститути, що були оптимальними для нашого виду. Щоб дослідити базові, глибинні аспекти та особливості владовідносин, було звернуто увагу на світ живої природи і в першу чергу на наших найближчих «родичів» (в еволюційному сенсі) – приматів. Саме зразки поведінки, спрямованої на боротьбу за домінування в групі, на формування ієрархічної піраміди, дозволяють уявити складні процеси, що відбувались у далекому минулому і до чого вони призвели на сьогодні.

В статті зазначено, що влада може досягатись за допомогою різних засобів і методів. У юриспруденції ці засоби і методи іменуються ресурсами влади. До ресурсів влади, які часто згадуються під час вивчення процесів формування ієрархічних побудов як у тваринному світі, так і в людському суспільстві, можна віднести: силу, та пов'язане з нею насильство; залякування, як певну потенцію застосування сили; знання, розум (інтелект); хитрість, вміння вдаватися до маніпулювання іншими; справедливість; певні зовнішні атрибути що виділяють лідера серед інших.

Зроблено висновок, що як у тваринному світі, так і в людському суспільстві існують схожі механізми щодо формуванні владних структур. Багато ресурсів влади мають біологічну природу і, пройшовши тривалий еволюційний шлях, не втратили своєї значущості в сучасному суспільстві. Влада хоча й передбачає домінування, її основною метою є інтеграція та впорядкування поведінки в групі, усунення конфліктів.

Ключові слова: юридична етологія, влада, ресурси влади, державна влада.

The article is devoted to the study of power and its resources from the perspective of legal ethology. Legal ethology is a new direction in theoretical jurisprudence. It tries to find common ground between the biological and humanitarian spheres in order to understand the deep foundations of the regulation of legal behavior and the processes of institutionalization of social life.

Power relations in the state primarily depend on the norms developed in society, but a person is a biosocial being and the biological component cannot be ignored when studying these issues. In the process of long evolution, those institutions and manifestations of communication that were optimal for our species were formed and later enshrined in the norms. In order to study the basic, deep aspects and peculiarities of power relations, attention was drawn to the world of wildlife and, first of all, to our closest «relatives» (in the evolutionary sense) – primates. It is the patterns of behavior aimed at the struggle for dominance in the group, at the formation of a hierarchical pyramid that allow us to imagine the complex processes that took place in the distant past and what they have led to today.

The article notes that power can be achieved through various means and methods. In jurisprudence, these means and methods are called resources of power. The resources of power that are often mentioned when studying the processes of formation of hierarchical structures both in the animal world and in human society include: force and related violence; intimidation as a certain potency of the use of force; knowledge, intelligence; cunning, the ability to manipulate others; justice; certain external attributes that distinguish a leader from others.

It is concluded that both the animal world and human society have similar mechanisms for the formation of power structures. Many of the resources of power are of a biological nature and, having gone through a long evolutionary path, have not lost their significance in modern society. Although power implies dominance, its main purpose is integration, ordering behavior in a group, and eliminating conflicts.

Key words: legal ethology, power, resources of power, state power.

Питання влади, домінування, з одного боку, і підпорядкування, з іншого, супроводжували людське суспільство на всіх етапах його розвитку і відповідно завжди були в центрі уваги філософської та політико-правової думки.

Жодна спільність не є однорідною. Кожна людина всередині групи відрізняється від іншої індивідуальними, притаманними тільки їй особливостями (силою, розумом, щедрістю, вольовими якостями...). Але коли відсутня рівність, неминує виникає домінування. У цьому разі говорять про наявність влади, як про можливість одного суб'єкта впливати на іншого (інших), спрямовувати його поведінку в певне русло. Таким чином, влада можлива тільки за наявності стратифікації всередині групи, це не що інше, як прояв ієрархічних законів. Хоча ієрархічна побудова зовні може здаватися несправедливою, а боротьба за владу – жорстокою, ієрархія всередині спільноти веде до впорядкування внутрішньогрупових відносин, знімає багато суперечностей, усуває конфлікти. На думку М.А. Бойчука влада це не просто соціальне явище, це визначальний структурний елемент у житті суспільства «з усіма своїми перевагами, можливостями і недоліками» [1, с. 84].

Влада є універсальним механізмом інтеграції та впорядкування поведінки людей. І хоча нині вибудовування

ієрархічної системи влади і підпорядкування залежить насамперед від норм, розроблених у суспільстві, багато в чому ці процеси мають біологічні підстави. Так, на думку С.М. Черних і А.Б. Венгерова на зорі існування людини домінували саме біологічні регулятори, які були не тільки найдавнішими, а і слугували своєрідним фундаментом для інших нормативних регуляторів [2, с. 34]. Справді, людина – це біосоціальна істота і біологічна складова не може повністю ігноруватись при вивченні питань влади. В процесі тривалої еволюції формувалися, а в подальшому закріплювалися нормативно ті прояви комунікацій та інститути, що були оптимальними для нашого виду. Щоб дослідити базові, глибинні аспекти та особливості владовідносин, слід звернути увагу на світ живої природи і в першу чергу на наших найближчих «родичів» (в еволюційному сенсі) – приматів. Зразки поведінки, спрямованої на боротьбу за домінування в групі, на формування ієрархічної піраміди, дозволяють уявити складні процеси, що відбувались у далекому минулому і до чого вони призвели на сьогодні. Тому в межах цієї статті ми зупинимось на етологічному (біологічному) аналізі владовідносин. Такий підхід сприятиме глибшому розумінню внутрішніх механізмів побудови влади, дасть змогу під іншим ракурсом подивитися на процес формування владних структур.

Взагалі, юридичну етологію, можна визначити як галузь знань, яка спираючись на біологічні засади, вивчає процеси формування правової поведінки людини в онто- і філогенезі, а також функції та фізіологічні механізми певних форм правової поведінки. [2, с. 36]. Питання ієрархії, влади та її ресурсів, від яких залежить побудова будь якої соціальної організації, безпосередньо пов'язані з предметом досліджень юридичної етології.

Французький антрополог та еволюційний психолог П. Буайє називає людей «общинними» істотами, які відчують прагнення утворювати соціальні групи та приєднуватися до них [3, р. 44]. Однак, до «соціальних», хоча і з певним ступенем умовності, можна віднести і тварин, у цих групах існує розподіл ролей і функцій, а також ієрархічні побудови. Це можуть бути зграї, стадні тварини і навіть деякі види комах. Найбільшу кількість прикладів організації системи «панування-підпорядкування» в межах спільноти, використання для досягнення вершини ієрархічної піраміди маніпуляцій, хитрості, щедрості, сили тощо дають нам наші «найближчі родичі» – примати. Звісно, можна говорити про те, що тварини – не люди, і що здійснення аналогій, у цьому випадку, не є коректним, проте не можна забувати, що люди – це теж тварини. Нідерландський приматолог і етолог Ф. де Вааль зазначає, що «якщо два близькородні види за схожих обставин чинять однаково, то й розумові процеси, що стоять за їхньою поведінкою, найімовірніше, теж схожі. Інакше довелося б постулювати, що за короткий час після поділу обидва види розвинули в себе різні розумові механізми, що породжують одну й ту саму поведінку. З еволюційної точки зору це занадто складне припущення» [4, р. 128]. Тому, наявність схожих ознак у людини та інших тварин нами розглядається не як наслідок, а як ознака певної спільності.

Одне з класичних визначень влади було запропоновано німецьким соціологом і філософом М. Вебером. У праці «Господарство і суспільство: нариси розуміючої соціології» владу він розглядає як будь-яку «ймовірність реалізації своєї волі в даному соціальному відношенні навіть всупереч опору, на чому б ця ймовірність не ґрунтувалася» [5, р. 53]. Аналізуючи цю дефініцію, слід звернути увагу на низку ключових аспектів. По-перше, будь-яка влада пов'язана з домінуванням, тобто з наявністю можливості нав'язувати власну волю. По-друге, владно-відносини виникають тільки в соціально організованій групі, в якій об'єктивно формуються ієрархічні побудови. Г. Арендт у праці «Стан людини» зазначає, що влада «виникає серед людей, коли вони діють разом, і зникає, щойно вони знову розсіюються. ... Лише в бутті один-з-одним, достатньо тісному, щоб постійно тримати відкритою можливість дії, здатна виникнути влада» [6, р. 199, 201]. По-третє, підставою влади можуть слугувати різні джерела. Г. Арендт, у зв'язку з цим, говорить про наявність певного «потенціалу могутності» [6, р. 200]. Джерела, що мають такий потенціал, різноманітні. До них можна віднести авторитет, силу, престиж, щедрість, багатство, знання, харизму, таємницю, інтерес тощо. На думку Е. Тоффлера, наприклад, основними джерелами або важелями влади, що використовуються правлячою елітою, і окремими людьми в їхніх взаємовідносинах, залишаються сила, багатство і знання [7, р. 28–30]. У суспільних науках засоби і методи, застосування яких дає можливість суб'єктам влади впливати на об'єкт, іменуються ресурсами влади [8, с. 84].

Найочевиднішими ресурсами влади, які часто згадуються під час вивчення процесів формування ієрархічних побудов як у тваринному світі, так і в людському суспільстві, є сила та пов'язане з нею насильство. Серед зграйних, стадних та інших групових тварин триває постійна боротьба за домінування, вибудовується ієрархічна піраміда. Наприклад, навесні відбувається битва маралів (оленів-самців). Переможець-самець стає на чолі стада,

і його слухаються всі особини. У результаті жорсткої конкурентної боротьби виділяється ватажок у зграї вовків. Навіть у групах домашніх птахів (курей, качок) спостерігається сувора впорядкованість відносин. Кожна особина або перевершує за силою партнера, або поступається йому. Ці взаємини норвезьким зоологом і порівняльним психологом Т. Шельдеруп-Еббе були названі «порядком кловання». У процесі з'ясування стосунків птахів один з одним поступово виділяється особина, яка ганяє всіх інших, далі розташовується птах другого рангу і т.д. Така система виробляється при зіткненні птахів у боротьбі за їжу, воду, територію та інші ресурси. На ранніх етапах формування групи відбувається велика кількість бійок, однак, коли ієрархія вже встановлена, то група стає стабільною. Зазвичай при наближенні високорангового птаха, підлеглі особини поступаються йому без опору [9].

У житті приматів боротьба за домінування посідає одне з найважливіших місць. Наприклад, павіани живуть великими групами зі складно організованою системою відносин. Ієрархія в групі вибудовується, в першу чергу, на підставі фізичної сили. Альфа-самець у разі претензії на лідерство в групі з боку конкурента (бета-самця), зобов'язаний підтверджувати своє право на домінування за допомогою фізичних сутичок. Зміщений з лідируючих позицій альфа-самець, з одного боку, визнає владу нового домінанта, а з іншого, нападає на інших самців групи, щоб закріпити за собою новий статус в ієрархії [10, р. 23–24]. Аналогічні патерни можна спостерігати і в групах наших найближчих родичів – шимпанзе. Втрата фізичної сили часто позбавляє можливості домінування, опускає особину на нижні щаблі ієрархічної піраміди. Так, у групі шимпанзе, що спостерігалася вченими в Танзанії, альфа-самець, який дістав серйозні поранення внаслідок жорсткої конкурентної боротьби, не показувався в співтоваристві, поки не зміг більш-менш терпливо пересуватися. З'являючись перед іншими членами групи, він розігрував «спектакль з метою продемонструвати, що, як і раніше, бадьорий і сильний, але тільки-но зникнувши з поля зору, знову починав кульгати. Ці короткі появи на публіці потрібні були для того, щоб у суперників навіть думки не виникало скористатися його слабкістю» [11, р. 163–164].

Людина, на думку Ф. де Ваала, – це «ієрархічний примат, хоч би як ми намагалися закамфлювати цей факт» [4, р. 188], тому не дивно, що сила, насильство залишаються важливими ресурсами влади в людському суспільстві. Ще Макіавеллі у праці «Державець» зазначав, що правитель може досягти мети двома способами: «з допомогою законів і з допомогою сили. Перший спосіб притаманний людині, другий – звірам. Та оскільки першого не завжди достатньо, доводиться вдаватися до другого». Володар, на його думку, повинен взяти за приклад лиса й лева: «перший беззахисний проти сітей, а другий беззахисний проти вовків. Отже, треба бути лисом, щоб розпізнати сильце, і левом, щоб лякати вовків» [12, с. 463]. Ф. Ніцше, говорячи про абсолютне встановлення відносин влади, вказує на те, що сильніше стає володарем слабшого, і в цьому, на його думку, немає ані жалю, ані пощади, ще менше поваги до «законів» [13, р. 336]. Цей ресурс, у межах політичної боротьби, нерідко використовують і сьогодні. Дональд Трамп на президентських виборах завжди позиціонує себе «сильним, готовим стерти супротивника в порох» лідером. Широко відома його звичка «віддавлувати долоні при рукостисканні різним світовим лідерам», демонструючи свою фізичну перевагу. Британський політик Н. Фараж, після передвиборчих дебатів Д. Трампа з Гіллари Клінтон 9 жовтня 2016 р., порівняв його з «альфа-самцем горили», який б'є себе кулаками в груди [11, р. 152, 154].

Значну увагу силі, насильству як важливим ресурсам державної влади приділяв М. Вебер. На його думку, визначення держави можна, зрештою, звести тільки до

специфічного засобу, що нею застосовується – фізичного насильства. У своїй праці «Політика як покликання і професія» він писав, що «якби існували соціальні утворення, яким було б невідоме насильство як засіб, тоді відпало б поняття «держави» [14, с. 449]. Навіть сьогодні в юриспруденції серед теорій походження держави досить поширеною є теорія насильства.

Фізична сила, безумовно, дає перевагу в безпосередніх сутичках, однак, більшою мірою, цей ресурс використовується для придушення опору волі лідера шляхом залякування. Тобто потенція застосування сили має регулятивний ефект у світі живої природи, а залякування – одним із ресурсів влади. У вищевказаному прикладі, птахи розступаються перед домінуючою особиною зі страху бути покараними. У мавп авторитет лідера часто тримається на страху, який він вселяє іншим членам групи [15, р. 117]. Ф. де Вааль у книзі «Політика у шимпанзе: Влада і секс у приматів» описує, як альфа-самець страхотливими демонстраціями своєї сили приводить у трепет усю групу, а потім, «як король», приймає знаки покірності й підпорядкування [16, р. 169].

У державно організованому суспільстві «політикою правлять страхи і надії, характери керівників і почуття, які все це пробуджують», – зазначає Ф. де Вааль [11, р. 155]. Тактика залякування в політичній боротьбі стала «візитною карткою» Д. Трампа. Під час передвиборчих президентських перегонів 2016 року він заявив, що залякував кандидата від республіканської партії Мітта Ромні, щоб той відмовився від участі у виборах. Виставляв його, як слабкого, не здатного на серйозну боротьбу політика, припинював його. У результаті М. Ромні вивув із передвиборчої боротьби. За словами Д. Трампа він «здохнув» і «злякався» [17].

Залякування є не тільки інструментом політичної боротьби, а й важливим ресурсом державного управління. Найчастіше наявність самої можливості застосування насильства з боку компетентних органів держави сприяє встановленню правопорядку. Ще в давньоіндійських Законах Ману стверджувалося: «єдине, що тримає людину в межах і дозволяє кожному спокійно залишатися при своєму добрі – це страх» [13, р. 382]. Зазначене положення є, як мінімум, спірним. Однак і сьогодні, вибудовуючи свою лінію поведінки, громадяни усвідомлюють, що в разі порушення правових норм, з боку держави може бути негативна реакція у вигляді покарання. Таке сприйняття правових наслідків властиве переважній більшості населення, а не тільки його маргінальним групам. І хоча норми права націлені не на кару, а на регуляцію суспільних відносин, потенція покарання є важливим засобом правового регулювання і ресурсом влади.

Сила, насильство, залякування – не єдині ресурси влади у тваринному світі. Особливо це стосується приматів. Дж. Гудолл, наприклад, зазначає, що становище самця шимпанзе в груповій ієрархії визначають не тільки такі чинники, як вік, фізична пристосованість, агресивність і вміння битися, а й «здатність вступати в коаліції, інтелект, а також інші індивідуальні властивості, наприклад, хоробрість і рішучість» [18].

Приматологи І. Девор і Р. Холл опублікували дослідження, в якому вказали, що статус дорослого самця бабуїна залежить одночасно від його бійцівських якостей і від спільних дій [16, р. 80]. Р. Сапольські спостерігав випадок об'єднання кількох молодих паванів з метою скинути домінуючого самця. У групі паванів, яку він спостерігав, було кілька самців на піку фізичного розвитку, проте в «соціальній» ієрархії номер два (бета-самець), чітко не виділявся. Ніхто з молодих самців не міг змагатися з альфою. «У підсумку вони прийшли до логічного – хоч і рідкісного – рішення і сформулювали об'єднану коаліцію». При цьому члени «бунтівної» групи перед нападом на альфа-самця «обмінювалися коаліційними жестами

взаємних поступок» і, таким чином, «цементували партнерство» [10, р. 103–104]. Э. Фромм зазначає, що в людиноподібних мавп, авторитет ватажка часто спирається «не на страх перед покаранням з боку найсильнішого, а на його компетентність і вміння повести за собою всю зграю» [15, р. 117]. Уміння кооперуватися для досягнення мети, прогнозування своїх і чужих вчинків, безумовно, говорять про розвинений інтелект приматів.

Володіння незвичними для групи знаннями також можуть принести успіх у боротьбі за домінування, або щонайменше сприяти посіданню вищого місця в ієрархії. Дж. Гудолл наводить приклад, у якому самець низького рангу, завдяки навмисному використанню порожніх каністр з-під гасу, у які він бив, тримаючи їх попереду себе і кидаючи таким чином виклик самцям вищого рангу, пробив собі шлях до вершини. Без розуміння наслідків своїх дій цей самець не зміг би піднятися в групі до рівня альфи [18].

Шимпанзе – розумні маніпулятори [16, р. 427]. Ф. де Вааль описує ситуацію, коли раніше зміщений з лідируючих позицій самець, маючи підтримку самок і водночас вступивши в коаліцію з новим альфою, фактично залишився на вершині ієрархічної піраміди в групі. З одного боку, він, будучи більш досвідченим і хитрим, а також використовуючи союз із самками, впливав на альфа-самця, а з іншого – коаліція із самим альфою давала йому змогу контролювати сильного претендента на лідерство в групі (бета-самця) [16, р. 321–322]. Шимпанзе, пише Ф. де Вааль, «гранично чітко розуміють політичні наслідки своїх дій. Їхні втручання відповідають політиці, спрямованій на збільшення влади. Гнучкість, з якою вони створюють і розривають коаліції, створює враження, що вони здатні переглянути свій політичний курс, ухвалюючи раціональні рішення і не гребуючи опортунізмом. У цій політиці немає місця для симпатій і антипатій» [16, р. 398]. Хитрість і здатність маніпулювати проявляються також у можливості альфа-самця шимпанзе контролювати розподіл статусної здобичі. Засновник центру вивчення шимпанзе в Танзанії Т. Нісида спостерігав як альфа-самець проводив політику, яку можна назвати «розділяй і володарюй». «Не полюючи на мартишок сам, він реквізував здобич у решти і розподіляв між своїми прихильниками, обділяючи суперників. Контроль над розподілом м'яса був потужним політичним важелем» [11, р. 163]. Аналоги такого управління можна побачити і в державно організованому суспільстві. У соціальних науках, зокрема й у юриспруденції, політичній системі, засновані на нерівномірному розподілі соціальних та економічних благ, називають традиційними (розподільчими) [19, с. 155]. Термінологічний антропоморфізм, що використовується вище, цілком виправданий, оскільки замінює довгі описи процесів, що відбуваються у тваринному світі. Та й узагалі, якщо політику визначити максимально широко – як «соціальну маніпуляцію, націлену на досягнення і підтримання впливових позицій» [16, р. 429], то наведені в статті приклади цілком потрапляють під цю дефініцію.

У людському суспільстві інтелект (знання), хитрість, уміння маніпулювати є невід'ємною частиною політичної конкуренції, одними з основних ресурсів у боротьбі за владу. «Чистий розум», на думку Х. Арндт, «стільки ж впливає на результат боротьби, скільки сила м'язів» [6, р. 200]. У сучасному, так званому, інформаційному суспільстві інтелект (знання) – це один з основних ресурсів досягнення не тільки влади, а й успіху взагалі.

Макіавеллі радить володарю, здійснюючи свою політику, спиратися не тільки на свої силу і розум, а й на «звірину» хитрість. Філософ зазначає, що поряд із силою лева, другою найважливішою якістю правителя є хитрість лиса. «Кожен розуміє, – писав він, – як похвалю для володаря виконувати дане слово і жити правдою, а не лукавством. Однак, як показує наш досвід, великі справи

вершили саме ті владарі, котрі не дуже пам'ятали про свої обцянки, уміли спритно дурити простаків і, зрештою, подужали тих, хто покладався на чесність» [12, с. 463]. Сьогодні термін макіавеллізм використовується для позначення державної політики, заснованої на хитрості, обмані, підступності, маніпулюванні, нехтуванні нормами моралі. Маніпулювання людською свідомістю – є невід'ємною частиною соціальної культури. Основною її метою, на думку І.С. Смазної, «допомогтися від людини бажаного, не враховуючи його інтересів, і ця справжня мета завжди прихована від жертви маніпуляцій» [20, с. 79].

Справедливість також можна віднести до ресурсів, які впливають на стабільність у групі та стійкість становища її лідера. Хоча моральні категорії поки що не прийнято використовувати при описі поведінки тварин, нині з'являється дедалі більше досліджень, що спростовують таку тенденцію. Широку популярність здобув дослід із капуцинами, проведений Ф. де Ваалем і С. Броснан, у якому за виконання однакового завдання одна мавпа отримувала скибочки огірка, а інша – виноградини. «Мавпи легко виконували завдання, поки винагорода за нього була однаковою, причому будь-якою, але відмовлялися від нерівної винагороди з такою завзятістю, що сумнівів у їхніх почуттях не залишалось» [4, р. 201]. У шимпанзе роль ватажка – це не просто тримати всіх у страху, статус альфи передбачає дещо складніше і відповідальніше. Більшість альфа-самців прагнуть підтримувати мир у групі, вони захищають слабких, втішають постраждалих. Фактично – це те, що ми називаємо справедливістю. «Коли спалахує бійка, всі озирються на альфу – як він вчинить. Він остання інстанція, третейський суддя, який прагне відновити мир і порядок» [11, р. 154]. На відміну від ватажків – «тиранів», ватажки, які гарантують мир і спокій у співтоваристві, користуються загальною симпатією і залишаються при владі надзвичайно довго. Вони отримують підтримку у більшості групи. Якщо цей альфа втрачає владу, його рідко виганяють. Він може опуститися всього на кілька щаблів ієрархічних сходів і «навіть користуватися деяким закулісним впливом» [11, р. 165–166].

Справедливість у всі часи вважалася найважливішою якістю глави держави, та й, у принципі, керівника будь-якої ланки. Справедливе управління підвищує авторитет лідера, легітимізує і зміцнює його владу. Недарма багато правителів або прагнуть справедливості в управлінні, або, як мінімум, намагаються зовні формалізувати, позначити наявність у них цієї якості. Вавилонський цар Хаммурапі в епілозі свого Кодексу називає себе «справедливим», а основну мету цього зводу законів він визначає так: «щоб сильний не кривдив слабого, щоб з сиротою і вдовою чинили справедливо, ... щоб судив суд у країні, щоб ухвалювали вироки в країні, щоб з пригнобленим чинили справедливо» [21]. Людовик XIII, король Франції першої половини XVII ст., носив ім'я – «Справедливий» і вимагав, щоб саме так його називали піддані. У середньовічній Англії склалася ціла система прецедентного права – «право справедливості». Формувалася ця система завдяки діяльності лорд-канцлера, який чинив правосуддя від імені короля не по існуючим прецедентам загального права, а по справедливості. Лорд-канцлер, якого називали «зберігачем королівської совісті», орієнтувався, в першу чергу, на голос совісті [22, р. 146–149]. Нині справедливість є одним із найважливіших принципів права, основою здійснення державної влади.

Говорячи про ресурси влади, не можна не сказати про її зовнішні атрибути, які характерні як для людей, так і для тварин. Соціальна система орієнтує людей на сприйняття компетентності лідера за зовнішніми ознаками, наприклад, за званням, уніформою, білою перукою, високим зростом (який може імітуватися, наприклад, завдяки спеціальному головному убору), зайняттям вищого місця в просторі (трон, трибуна, кафедра), наявністю в руках

символу влади (булава, скіпетр, палиця), наказовим тоном голосу, владною ходою (манерами) тощо. «І поки суспільство спирається на подібну символіку, середній громадянин не наважиться навіть засумніватися в тому, що король не голий» [15, р. 118]. Тож зовнішні ознаки також цілком можна розглядати як атрибути влади. Звісно ж прямі паралелі з тваринним світом проводити не зовсім коректно, проте ми без зусиль можемо виявити багато з перерахованих ознак у доміантних особин у природі.

Розмір тіла, як індикатор здоров'я і сили, у тварин слугує фактором залякування, дає змогу домінувати, не вступаючи в безпосередній фізичний контакт. Альфа-самець у шимпанзе завжди здається більшим, і відповідно сильнішим за інших самців у групі. Це враження часто не відповідає дійсності і пов'язано це з тим, що шерсть у домінанта завжди трохи стоїть дибки, до того ж він намагається пересушатися перебільшено повільною і важкою ходою. Таким чином, перебування у владі змушує самця виглядати переконливішим у фізичному відношенні. Враження про зв'язок між фізичним розміром і соціальним рангом підкріплюється ще більше особливою формою поведінки, яка є надійним показником соціального порядку в групі. Підлеглі особини під час «привітання» домінанта, видають певні звуки, роблять різні підношення (листок, гілку), цілують мавпі, що стоїть вище, ногу, шию або груди, приймають пози, в яких вони дивляться знизу вгору, ніби зменшуючи себе. Результатом виявляється явний контраст між мавпами, навіть якщо насправді вони одного і того ж розміру [16, р. 170–172]. У стаді горил ватажком групи завжди є найбільший самець, відмітною ознакою якого є сива спина. «Коли самець горили б'є себе в груди, за ударами можна здогадатися про міць його торса. Погрожуючи, тварини намагаються здаватися більшими – розправляють плечі, вигинають спину, розорюють крила, скуйовджують шерсть або пір'я. Демонструють свою зброю – кігті, роги, зуби» [11, р. 167]. Під час попередніх виборів 2016-го року Д. Трамп намагався придушити інших кандидатів від Республіканської партії «гордовито роздуваючись, розмовляючи густим басом». «Дійшло навіть до спроб мірятися частинами тіла» [11, р. 151].

У зв'язку з необхідністю здійснювати постійний контроль за територією, на якій розташована група, біологічно й еволюційно зумовленим є зайняття доміантною особиною вищого (вигіднішого) місця в просторі. Взагалі для приматів цілком природним є вміння використовувати навколишнє оточення, так само як і враховувати роль поз і рухів тіла. У людському суспільстві вождь (лідер) позначає своє виняткове становище, сидючи на троні, спускаючись до народу на ескалаторі, або, наприклад, «підносячи руку, підставляючи підданам пахву для поцілунку (привітальний «феромонний» ритуал, введений Саадамом Хусейном)» [11, р. 150]. Існує кореляція між оцінкою виступу на дебатах і зростом промовця. Тому невисокі державні керівники намагаються ставати на підставку, щоб здаватися вищими. Ніколя Саркозі, президент Франції (2007–2012), «подбав про те, щоб під час візиту на завод у Нормандії його оточували винятково невисокі люди, щоб він височів над ними в кадрі» [11, р. 150].

Таким чином, ми виявляємо дію схожих механізмів у формуванні владних структур як у тваринному світі, так і в людському суспільстві. Багато ресурсів влади мають біологічну природу і, пройшовши тривалий еволюційний шлях, не втратили своєї значущості в сучасному суспільстві. До таких ресурсів можна віднести: силу, та пов'язане з нею насильство; залякування, як певну потенцію застосування сили; знання, розум (інтелект); хитрість, вміння вдаватися до маніпулювання іншими; справедливість; певні зовнішні атрибути що виділяють лідера серед інших. Влада хоча й передбачає домінування, її основною метою є інтеграція та впровадження поведінки в групі, усунення конфліктів. Основна особливість владовідносин

у тваринному світі полягає в обов'язку лідера постійно підтверджувати своє домінантне становище в групі. У людському ж суспільстві, щойно було легітимізовано інститут лідерства, який не спирається на особисту ком-

петентність, «стало необов'язковим, щоб володар (вождь), постійно виявляв свої видатні здібності; понад те, зникла необхідність, щоб він узагалі був наділений будь-якими видатними якостями» [15, р. 118].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук М.А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: Монографія. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – 211 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/72/%D0%91%D0%BE%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Скуріхін С.М. Юридична етологія: до постановки проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 33–37. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/8.pdf
3. Boyer P. *How Cognition Explains the World Humans Create*. Yale University Press, 2018. 376 p. URL: <http://sackett.net/Minds-Make-Societies-Pascal-Boyer.pdf>
4. Waal de F. *The Bonobo and the Atheist: In Search of Humanism Among the Primates*. New York: W.W.Norton & Company, 2013. 289 p. URL: https://www.google.ch/books/edition/The_Bonobo_and_the_Atheist_In_Search_of_e_DDGa-dk60C?hl=ru&gbpv=1&dq=Waal+The+Bonobo+and+the+Atheist&printsec=frontcover
5. Weber M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1963. 1643 p. URL: <https://archive.org/details/MaxWeberEconomyAndSociety/mode/2up>
6. Arendt H. *The Human Condition* / Introduction by Margaret Canovan. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1998. 370 p. URL: https://monoskop.org/images/e/e2/Arendt_Hannah_The_Human_Condition_2nd_1998.pdf
7. Toffler A. *Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century*. New York: Bantam Books, 1990. URL: <https://archive.org/details/AlvinTofflerPowershiftKnowledgeWealthAndViolenceAtTheEdgeOfThe21stCenturyPdfTKRG/page/n11/mode/2up>
8. Ярош О.Б. Загальна теорія політики. Луцьк: РБВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. 240 с. URL: <https://studies.in.ua/politologiya-yarosh/865-tema-1-politichna-vlada-sutnst-specifka.html>
9. Price J., Sloman L. Depression as yielding behavior: An animal model based on Schjelderup-Ebbe's pecking order. *Ethology and Sociobiology*. Volume 8, Supplement 1. 198. Pages 85-98. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0162309587900215>
10. Sapolsky R. *A Primate's Memoir: A Neuroscientist's Unconventional Life Among the Baboons*. Published by Simon & Schuster. 2002. 304 p. URL: https://www.google.ch/books/edition/A_Primate_s_Memoir/L5RPRCmkzhYC?hl=ru&gbpv=1&dq=inauthor:%22Robert+M.+Sapolsky%22&printsec=frontcover
11. Waal de F. *Mama's Last Hug: Animal Emotions and What They Tell Us about Ourselves*. New York, London: W.W.Norton & Company, 2019. 326 pages. URL: <https://pdf.allbookshub.com/non-fiction/mamas-last-hug.pdf>
12. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець. Харків: Фоліо, 2007. 511 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Machiavelli_Niccolo/Derzhavets.pdf
13. Nietzsche F. *The Will to Power*. New York: Random House, 1968. 612 p. URL: <https://ia803205.us.archive.org/27/items/FriedrichNietzscheTheWillToPower/Friedrich%20Nietzsche%20-%20The%20Will%20to%20Power.pdf>
14. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. 1998. 514 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Weber_Max/Sotsiologia_Zahalnoistorychni_analizi_Polityka_zb/
15. Fromm E. *Anatomy of human destructiveness*. New York: Holt, Rinehart and Winston, INC 1973. 534 p. URL: https://lust-for-life.org/Lust-For-Life/_Textual/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp.pdf
16. Waal de F. *Chimpanzee Politics: Power and Sex Among Apes*. Baltimore: John Hopkins University Press, 2000. 501 p. URL: https://ia800901.us.archive.org/29/items/OurFaith/Frans-de-Waal-Chimpanzee-Politics_-Power-and-Sex-among-Apes-2007-Johns-Hopkins-University-Press.pdf
17. Miles J. Donald Trump Says Mitt Romney «Would Have Dropped To His Knees» For Him. *Mother Jones. Politics*, March 3, 2016. URL: <https://www.motherjones.com/politics/2016/03/donald-trump-claims-mitt-romney-would-have-dropped-his-knees-him/>
18. Goodall J. *The Chimpanzees of Gombe: Patterns of Behavior*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1986. 704 p. URL: <https://archive.org/details/chimpanzeesofgom0000good/mode/2up>
19. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 584 с.
20. Смазнова І.С. Агресія і толерантність: філософсько-правовий дискурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 378 с.
21. Кодекс законів царя Хаммурані. URL: <http://thales2002.narod.ru/chammuratext.html>
22. Порівняльне правознавство: підручник / за заг. ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2012. 272 с.